

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty

Güz/Autumn, 2025, 12 (3), 19-45

**TÜRK-İSLÂM KÜLTÜRÜNDE AİLE: TARİHSEL VE SOSYOLOJİK
BİR İNCELEME**
The Family in Turkish-Islamic Culture: A Historical and Sociological Analysis

Feyzullah DÜNDAR

Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, feyzullah.dundar@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-8373-3474.

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi / Received:	18.07.2025
Kabul Tarihi / Accepted:	23.09.2025
Yayın Tarihi / Published:	03.12.2025
Cilt / Volume:	12
Sayı / Issue:	3
Sayfa/ Pages:	19-45

Atıf / Cite as: Dündar, Feyzullah. "Türk-İslam Kültüründe Aile: Tarihsel ve Sosyolojik Bir İncelenme" (The Family in Turkish-Islamic Culture: A Historical and Sociological Analysis). *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 12/3 (2025), 19-45. Doi: 10.17859/pauifd.1746050.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, Turnitin intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with Ithenticate plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yazar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. The Author declared that there is no conflict of interest

Finansal Destek / Grant Support: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

www.dergipark.gov.tr/pauifd

2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD) 12 (3) 2025: 19-45

TÜRK-İSLÂM KÜLTÜRÜNDE AİLE: TARİHSEL VE SOSYOLOJİK BİR İNCELEME*

Feyzullah DÜNDAR**

Öz

Bu makalede, Türk-İslâm kültüründe aile kurumunun tarihsel süreç içerisindeki gelişimi ile bu kurumsal yapının toplumsal boyutları ele alınmıştır. Aile kurumu, İslâm dininin temel kaynaklarında vazgeçilmez ve korunması gereken bir yapı olarak tanımlanmaktadır. Geleneksel Türk toplum yapısında ise aile, sosyal düzenin sağlanmasında, ahlakî değerlerin aktarılmasında ve kültürel sürekliliğin teminat altına alınmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Türk-İslâm kültüründe aile, bireylerin biyolojik ve duygusal ihtiyaçlarını karşılayan bir yapı olmanın ötesinde, toplumsal değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayan temel bir kurumdur. Bu yönüyle aile, bireylerin topluma uyum sağlamasında aracı bir mekanizma, toplumsal yapının istikrarını ve kültürel sürekliliğini güvence altına alan en temel kurumlardan biri olarak kabul edilmektedir. İslâmiyet'in kabulüyle birlikte Türk toplumunda aile yapısı, dinî değerlerle şekillenmiş; geleneksel değerlerle bütünleşerek özgün bir kimlik kazanmıştır. Bu makalede, İslâm öncesi Türk toplumlarının aile yapısı ile İslâmiyet'in kabulü sonrasında ortaya çıkan dönüşüm süreci içerisinde şekillenen aile yapısı karşılaştırmalı bir yaklaşımla ele alınmıştır. Ayrıca toplumsal değişim süreçlerinin Türk-İslâm aile yapısı üzerindeki etkileri tarihsel ve sosyolojik bir perspektifle analiz edilmiştir. Bu çalışma, aileye ilişkin güncel tartışmalara tarihsel ve kültürel bir zemin sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aile, Evlilik, Kültür, Gelenek, Toplum.

The Family in Turkish-Islamic Culture: A Historical and Sociological Analysis

Abstract

This article examines the historical development of the family institution within Turkish-Islamic culture and explores its social dimensions. In the foundational sources of Islam, the family is described as an indispensable structure that must be protected. In traditional Turkish society, the family has played a vital role in maintaining social order, transmitting moral values, and ensuring cultural continuity. In Turkish-Islamic culture, the family institution goes beyond merely fulfilling individuals' biological and emotional needs; it serves as a fundamental structure for the transmission of societal values from one generation to the next. In this respect, the family is regarded as an intermediary mechanism that facilitates individuals' integration into society and as one of the most essential institutions that guarantees the stability of the social structure and the continuity of cultural heritage. With the adoption of Islam, the Turkish family structure became shaped by religious values and gained a distinct identity through its integration with traditional values. This article presents a comparative approach to the family structure of pre-Islamic Turkish societies and the transformation that occurred

* Yazar makalede *Etik Kurul İzni* gerektirecek bir durum bulunmadığını beyan etmiştir.

** Dr. Feyzullah DüNDAR, Millî Eğitim Bakanlığı, feyzullah.dundar@hotmail.com, ORCID: [0000-0002-8373-3474](https://orcid.org/0000-0002-8373-3474).

integration with traditional values. This article presents a comparative approach to the family structure of pre-Islamic Turkish societies and the transformation that occurred following the acceptance of Islam. Furthermore, the impact of social change processes on the Turkish-Islamic family structure is analyzed from both historical and sociological perspectives. This study aims to provide a historical and cultural foundation for current debates surrounding the institution of the family.

Keywords: Family, Marriage, Culture, Tradition, Society.

Structured Abstract

The family is one of the oldest social institutions that has emerged throughout human history. It forms the foundation of the social structure and plays a vital role in ensuring continuity between generations. Throughout history, the institution of the family has existed in various forms within different civilizations and cultures; however, it has always maintained its essential role as an indispensable element of social structure. In pre-Islamic Turkish societies, the family was regarded as the most fundamental and indispensable unit of the social structure. Among the Turks, the idea that establishing a family through marriage was essential for the continuity of society and the sustainability of social order was embraced as a shared understanding in both pre-Islamic and post-Islamic periods. In the Turkish social structure, the family has been recognized as a fundamental institution where children are shaped with national and spiritual values, and where moral and social consciousness is formed. In Turkish societies, the family has also been considered an important institution in terms of carrying out economic activities, educating children, and integrating individuals into society. In these societies that ruled over the steppes of Central Asia, the family was not merely a union of individuals connected by blood ties; it also served as the main foundation of social solidarity, productive activities, and political organization. The pre-Islamic Turkish family structure was predominantly formed according to the nuclear family model. One of the main reasons for this was the social and economic necessities brought about by the nomadic way of life. The acceptance of Islam by the Turks led to profound transformations within the social structure. This transformation was particularly evident in social institutions and the structure of the family. Islam did not merely establish principles related to faith and worship; it also introduced regulations concerning social structures and clearly outlined moral principles that shape individuals' social relationships. In this context, Islam offered a holistic system of life that governed not only the individual's relationship with God but also their role within society. It developed comprehensive rules to establish social order based on fundamental principles such as justice, compassion, responsibility, and mutual rights. Islamic values and norms had a significant impact in various areas from the organization of family life to interpersonal relationships thereby giving rise to a new socio-cultural order compared to earlier periods. During this process, key aspects such as marriage, inheritance, the status of women within the family, and parent-child relationships were reshaped under the influence of Islamic law and moral understanding. In order to maintain the family in peace and happiness, Islam assigns various responsibilities to each individual within the family. These responsibilities are based on mutual respect for the rights of family members, the fair and balanced fulfillment of duties, and the adoption of moral attitudes and behaviors that preserve family unity. Therefore, it is essential for each person to act with a sense of

responsibility in accordance with their role, as this is crucial for the sustainability of family life. The fulfillment of these responsibilities by family members is of great importance, both for maintaining internal order within the family and for ensuring healthy interpersonal relationships.

GİRİŞ

Aile, insanlık tarihi boyunca ortaya çıkmış en eski toplumsal kurumlardan biridir. Aile, toplumsal yapının temelini oluşturan ve kuşaklar arası sürekliliği sağlayan bir görev üstlenmektedir. En genel anlamıyla aile, üyeleri arasında kan bağıyla doğrudan akrabalık ilişkilerinin bulunduğu; erişkin bireylerin, çocukların bakımını ve yetiştirilmesini üstlendiği insan topluluğu olarak tanımlanmaktadır.¹ Aile, insan türünün biyolojik sürekliliğini sağlayan, bireylerin toplumsallaşma sürecine ilk adım attıkları, karşılıklı ilişkilerin belirli kurallar çerçevesinde düzenlendiği ve toplumda oluşmuş maddî ve manevî değerlerin kuşaktan kuşağa aktarıldığı çok boyutlu bir kurumdur.²

Aile kurumu, toplumsal yapının en temel ve vazgeçilmez öğelerinden biri olup, bireylerin sosyal hayata katılımını sağlayan ilk sosyal çevreyi oluşturur. Aynı zamanda kuşaklar arası kültürel, ahlakî ve toplumsal değerlerin aktarımını mümkün kılarak toplumsal sürekliliğin korunmasında önemli bir rol oynar. Aile, üyelerinin barınma, beslenme ve korunma gibi fiziksel ihtiyaçlarını karşıladığı gibi; sevgi, şefkat, aidiyet ve güven duygusu gibi duygusal ihtiyaçlarına da cevap verir. Aile, bireylerin sosyal hayata uyum sağlamalarını kolaylaştıran, değer yargılarını ve davranış kalıplarını öğrenmelerine imkân tanıyan bir sosyal öğrenme ortamı sunar.³

Aile kurumu, insanlık tarihi boyunca farklı medeniyetler ve kültürler içerisinde çeşitli biçimlerde varlık göstermiş, ancak her dönemde toplumsal yapının vazgeçilmez unsurlarından biri olma özelliğini muhafaza etmiştir. Bireylerin sosyalleşme sürecindeki ilk etkileşim alanını teşkil eden aile, yalnızca biyolojik temelli bir birliktelik olmayıp; aynı zamanda sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve ahlakî işlevleriyle toplumların sürekliliğini sağlayan en köklü kurumsal yapılar arasında yer almıştır.

İslâm dini, aileye büyük önem verirken, Türk toplumları da tarih boyunca aile yapısını sosyal bütünlüğün temel dayanağı olarak görmüşlerdir. İslâm öncesi Türk toplumları, tarih sahnesine çıktığı ilk dönemlerden itibaren güçlü aile yapılarıyla dikkat çekmişlerdir. Türklerin toplumsal yapısında, devletin kuruluşu ve örgütlenme biçimi doğrudan aile yapısı temelinde şekillenmiştir. Bu dönemlerde aile, sadece bireylerin bir arada yaşadığı sosyal bir birim olmaktan öte, toplumsal düzenin

¹ Anthony Giddens, *Sosyoloji*, çev. Cemal Güzel (Ankara: Ayraç Yayınları, 2000), 173.

² Önal Sayın, *Aile Sosyolojisi* (İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları, 1990), 2.

³ Mehmet Birekul-Fatih Mehmet Yılmaz, *Peygamber Günlerinde Sosyal Hayat ve Aile* (Konya: Yediveren Yayınları, 2001), 104.

korunmasında ve nesiller arası kültürel aktarımda temel bir kurum olarak işlev görmüştür.

Toplumsal kurumların yapısı, canlı bir organizma gibi sürekli değişen, gelişen ve kendini yenileyen dinamik bir karakter sergilemektedir. Bu dönüşüm süreci, toplumların maruz kaldığı siyasî, ekonomik ve teknolojik gelişmelerin yanı sıra; tarihsel birikim, kültürel değerler, dinî inanışlar ile gelenek ve görenekler gibi çok katmanlı dinamikler doğrultusunda şekillenmektedir. Ayrıca çevresel koşullar, bireylerin beklenti ve ihtiyaçlarındaki dönüşüm ile küreselleşmenin etkisi gibi faktörler de toplumsal kurumların yeniden yapılanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Toplumı meydana getiren temel yapı taşlarından biri olan aile kurumu da zaman içerisinde toplumsal değişimlerden etkilenmiş ve bu doğrultuda çeşitli dönüşümler yaşamıştır. Ancak söz konusu dönüşüm, rastlantısal ya da kopuk bir biçimde değil; toplumun benimsediği dinî ve kültürel değerler ile geleneksel yapılarla uyumlu bir şekilde gerçekleşmiştir.

Türk-İslâm kültüründe aile yapısına ilişkin araştırmalar, ağırlıklı olarak fikhî incelemeler çerçevesinde aile kurumunun hukuki ve sosyal boyutlarını ele almıştır. Son dönemdeki çalışmalar ise modernleşme ve kentleşmenin etkileriyle birlikte çekirdek aileye geçiş, toplumsal cinsiyet rolleri ve bu süreçlerin yol açtığı yapısal kırılmalar üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu çalışmanın farklılığı, Türk-İslâm ailesini tarihsel süreklilik ve toplumsal dönüşümler bağlamında ele alarak, geçmişten günümüze uzanan bütüncül bir bakış açısıyla incelemesidir. Ayrıca bu çalışmada, Türk-İslâm kültüründe aile kurumunu incelemek amacıyla nitel araştırma yöntemine dayalı tarihsel-sosyolojik bir yaklaşım benimsenmiş; veriler doküman analiziyle çözümlenmiş ve sosyolojik kuramlar ışığında değerlendirilmiştir.

Bu makalede ilk olarak İslâm öncesi Türk toplumlarında ailenin göçebe yaşam tarzı içindeki işlevleri, aile yapısının biçimleri ve aile içi görev dağılımı ele alınmaktadır. Ardından İslâmiyet'in kabulü sonrasında Türk aile yapısında meydana gelen dönüşümler, İslâm dininin aile üzerindeki etkisi ve aile kurumunun dinî, ahlakî ve toplumsal değerlerin aktarımındaki rolü değerlendirilmektedir. Son bölümde ise İslâm öncesi ve sonrası Türk aile yapısı arasındaki benzerlik ve farklılıklar karşılaştırmalı bir bakış açısıyla ortaya konacaktır.

1. İslâm Öncesi Türk Toplumlarında Ailenin Tarihsel Gelişimi

İslam öncesi Türk tarihi, genellikle M.Ö. 3. yüzyılda Orta Asya'da kurulan Büyük Hun İmparatorluğu (Asya Hunları) ile başlatılır ve Türklerin İslamiyet'i kabul etmeye başladığı 10. yüzyıla kadar olan dönemi kapsar.⁴ İslâmiyet'ten önceki Türk toplumlarında aile, toplumsal yapının en temel ve vazgeçilmez birimi olarak kabul edilmiştir. Günümüzde kullandığımız *aile* kavramı, eski Orta Asya Türk toplumlarında

⁴ Mualla Türköne, *Eski Türk Toplumunda Cinsiyet Kültürü* (Ankara: Ark Yayınları, 1995), 67.

oguş terimiyle karşılanmıştır.⁵ *Oguş*, bireyin ait olduğu soy, hane ve topluluk bağlamında hem sosyolojik hem de kültürel bir kurum olarak değerlendirilmiştir. Bu kavrama Orhun Yazıtları'nda da açık biçimde rastlanmaktadır.⁶ Yazıtlarda yer alan *oguş* ifadesi, dönemin aile yapısını ve aileye atfedilen toplumsal rolü yansıtan önemli bir ipucu niteliğindedir. Bu kavram, bireyin mensubu olduğu küçük toplumsal birimi ifade ederken; ailelerin birleşmesiyle *soy* (urug), soyların bir araya gelmesiyle *boy* (bod/bod-ok), boyların birleşmesiyle *millet* (bodun/budun) ve nihayetinde milletlerin teşkilatlanmasıyla *devlet* (il/el) yapısı meydana gelmiştir. ⁷ Bu yapılanma, Türk toplumunda ailenin devletin en küçük yapı taşı olarak kabul edildiğini ve devlet düzeninin temel özelliklerini aile yapısından aldığını göstermektedir.

Türk toplumlarında aile kurumuna daima büyük bir değer verilmiştir. Türkler arasında evlenerek aile kurmanın, toplumun devamlılığı ve sosyal düzenin sürdürülebilirliği açısından temel bir unsur olduğu düşüncesi hem İslâm öncesi hem de İslâm sonrası dönemlerde ortak bir anlayış olarak benimsenmiştir. Eski Türkler, evlilik ve aile kavramlarını *ev* mefhumu etrafında şekillendirmiş; bu birlikteliği ifade etmek için ise kültürel olarak ocak *kurma* tabirini kullanmışlardır. Geleneksel sözlü kültürde *ocak* sözcüğü hem eve hem de aileye işaret etmiş; ayrıca eski metinlerde ve sonraki dönemlerde *soy* ve *sülale* anlamında da kullanılmıştır.⁸

Türk toplum yapısında aile, çocukların millî ve manevî değerlerle yoğrularak kişilik kazandığı, ahlakî ve toplumsal bilincin şekillendiği temel bir kurum olarak kabul edilmiştir. Nitekim Türk düşünce sisteminde ailenin temsili olan *çadır* (keregü/otağ), toplumsal yapının ilk basamağını oluştururken, *gök kubbe* ise bu yapının üstünü örten ve onu bütünleyen devletin karşılığı olarak kabul edilmiştir.⁹ Bu benzetme, Türk kültüründe aile ile devlet arasında kurulan bağın sembolik bir ifadesidir. Dolayısıyla, Türk siyasî ve sosyal sisteminde ailenin konumu yalnızca bireysel bir yapı olmaktan öte, toplumsal düzeyde bir niteliğe sahiptir.

1.1. İslâm Öncesi Türk Toplumlarında Aile Yapısı

İslâm öncesi dönemde atlı konar-göçer yaşam tarzına sahip eski Türk toplumlarında sosyal yapının temelini aile kurumu oluşturmuştur. Orta Asya bozkırlarında gelişen bu toplumsal sistemde, ailenin güçlü yapısı; Türklerin göçebe ya da yarı-göçebe yaşam tarzlarını sürdürebilmelerinde, sosyal dayanışmayı sağlayabilmelerinde ve tarihsel kimliklerini muhafaza edebilmelerinde belirleyici bir rol oynamıştır.

⁵ Kaşgarlı Mahmut, *Divanü Lugati't-Türk*, çev. Besim Atalay (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1985), 1/61.

⁶ Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2013), 2, 45.

⁷ Abdülkadir İnan, "Türk Etnolojisini İlgilendiren Birkaç Terim-Kelime Üzerine", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 4 (1956), 180-182.

⁸ Abdülkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987), 638.

⁹ Abdülkadir Donuk, "Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türkler'de Âile", *Tarih Dergisi* 33 (1982), 147.

Türk toplumlarında aile, ekonomik faaliyetlerin yürütülmesi, çocukların eğitilmesi ve bireylerin topluma kazandırılması noktasında da önemli bir kurum olarak değerlendirilmiştir. Orta Asya bozkırlarında hüküm süren bu toplumlarda aile, sadece kan bağıyla bağlı bireylerden oluşan bir birliktelik değil; aynı zamanda sosyal dayanışmanın, üretim faaliyetlerinin ve siyasal yapılanmanın temel dayanağı olmuştur.¹⁰

Hunlardan itibaren Türk toplulukları, ailenin toplumsal yapı içerisindeki konumunun farkında olarak, aile kurumunun güçlü yapısını korumaya büyük önem vermişlerdir. Eski Türk toplumlarında ailenin sağlamlığı, doğrudan devletin gücü ve ordunun direnciyle ilişkilendirilmiştir.¹¹ Özellikle Hun Devleti döneminde, ailenin dağılması ya da zayıflaması yalnızca bireysel ya da toplumsal bir kayıp olarak değil, aynı zamanda devletin askerî gücünün zayıflamasıyla eşdeğer bir tehdit olarak değerlendirilmiştir. Bu durum, Türkler arasında aile kurumunun devletin sürekliliği ve savunma kapasitesi açısından da önemli bir unsur olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır.¹²

Eski Türklerde *töre* kavramı ağırlıklı olarak devletin kuruluşu ve işleyişine ilişkin kuralları ifade etmekle birlikte,¹³ Türkler bu kavramı aile hayatını düzenleyen normlar için de kullanmışlardır.¹⁴ İslâm öncesi Türk toplumlarında evlenme, boşanma, miras paylaşımı ve çocukların eğitimi gibi aile içi meseleler, yazılı hukuk kurallarından ziyade, kuşaktan kuşağa aktarılan ve toplumsal bellekte güçlü bir şekilde yer edinmiş örf, adet ve gelenekler aracılığıyla düzenlenmiştir. Özellikle evlenme ve boşanma gibi bireylerin yaşamını doğrudan etkileyen kararlarda, yalnızca aile büyükleri değil, aynı zamanda boyun önde gelenleri ve yerleşik toplumsal kurallar da belirleyici olmuştur.

İslâm öncesi Türk toplumlarında aile hukuku, dikkat çekici bir şekilde yapılandırılmış ve toplumsal düzenin temel taşlarından biri olarak öne çıkmıştır. Bu hukuk sistemi, aileden başlayarak toplumun her bireyini konumu ve üstlendiği sorumluluk çerçevesinde yükümlü kılmıştır. Aile içi düzenin korunmasına büyük önem verilmiş, aile birliğini tehdit eden ahlakî bozulmalar ise toplumsal yapıda kabul görmemiş ve olumsuz davranışlar olarak değerlendirilmiştir.¹⁵

İslâm öncesi Türk toplumlarında aile kurumuna atfedilen önemin en dikkate değer yansımalarından biri de *Atalar Kültü* inancında somutlaşmaktadır. Atalar kültü, vefat etmiş atalara saygı gösterilmesi, onların ruhlarının yüceltilmesi ve bu

¹⁰ İbrahim Onay, "Eski Türk Toplumunda Aile Düzeni ve Bunun Dini, Siyasi Hayata Yansımaları". *The Journal of Academic Social Science Studies* 5-6 (2012), 355.

¹¹ Bahattin Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları* (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2001), 239.

¹² Abdülkadir Yuvalı-Hikmet Demirci, *Türk Dünyası'nın Ortak Kültür Tarihinde Aile ve Kadın* (İstanbul: Selenge Yayınları, 2021), 34.

¹³ Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, 469.

¹⁴ Aybars Pamir, "Orta-Asya Türk Hukukunda "Töre" kavramı", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 58/2 (2009), 361.

¹⁵ Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, 470.

doğrultuda kurban sunulması esasına dayalı bir inanç sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁶ Hunlar döneminden itibaren Türk inanç geleneğinin en eski ve en köklü unsurlarından biri olarak değerlendirilen bu inanç,¹⁷ özellikle ataların ölüm sonrasında da aileyi ve toplumu koruyucu nitelik taşıyan varlıklar oldukları düşüncesi üzerine inşa edilmiştir.¹⁸ Atalar kültünün yalnızca Hun Türkleriyle sınırlı olmadığı, aynı zamanda Kuzey ve Orta Asya bozkırlarında yaşamış çeşitli topluluklarda da benzer biçimlerde varlık gösterdiği anlaşılmaktadır.¹⁹ Nitekim Orhun Yazıtları, özellikle Bilge Kağan Kitabesi'nin son bölümleri, söz konusu inancın Göktürkler döneminde de güçlü bir şekilde devam ettiğini açıkça ortaya koymaktadır.

İslâm öncesi döneme ait Türk destanları, söz konusu dönemin toplumsal yapısını yansıtan önemli kültürel öğeleri içermektedir.²⁰ Bu destanlar, oluşum gösterdikleri dönemdeki Türk toplumunun aile yapısı, aile içi roller, toplumsal değerler ve bireyler arası ilişkiler hakkında da önemli ipuçları sunmaktadır. Bu destanlarda anne, baba, eş ve çocuk gibi aile bireylerine atfedilen roller ve değerler, toplumsal yapının temel unsurlarını yansıtmıştır. Türk destanları, aile bütünlüğünü, sadakati ve kuşaklar arası bağlılığı ön plana çıkarmıştır. Bu durum, Türklerin tarihsel ve kültürel kimliğinde ailenin ne denli önemli bir konumda yer aldığını açık biçimde ortaya koymuştur.

Türk destanlarında evlilik kurumuna ve aile oluşumuna dair unsurların ayrıntılı biçimde tasvir edildiği görülmektedir. Örneğin *Oğuz Kağan Destanı*'nda kahramanın evlilikleri geniş bir şekilde ele alınmıştır. Destanda, Oğuz Kağan'ın gökten inen olağanüstü bir kızla evlendiği, bu evlilikten Gün, Ay ve Yıldız adlarını taşıyan üç oğlunun dünyaya geldiği aktarılmaktadır. İkinci evliliğinde ise Oğuz Kağan, bir gölün ortasında bulunan ağacın kovuğundan çıkan bir kadınla evlenmiş ve bu birliktelikten Gök, Dağ ve Deniz adlarını alan üç oğlu olmuştur. Bu anlatılar, Türk toplumunda evlilik kurumuna atfedilen önemi ve ailenin kutsal bir temel olarak konumlandırıldığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Ayrıca destanlarda evlilik ve soyun devamının doğa unsurlarıyla ilişkilendirilmesi, Türk düşüncesinde tabiatın kutsallığına ve toplumsal yaşamla bütünleşik bir unsur olarak görülmesine dair önemli ipuçları sunmaktadır.²¹

¹⁶ Harun Güngör, "Eski Türklerde Din ve Düşünce", *Türkler Ansiklopedisi* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 3/264.

¹⁷ Ahmet Yaşar Ocak, *Alevi ve Bektâşi İnançlarının İslam Öncesi Temelleri* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), 62.

¹⁸ Ünver Günay-Harun Güngör, *Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dini Tarihi* (Ankara: Berikan Yayınları, 2015), 61.

¹⁹ Ahmet Yaşar Ocak, *Bektâşi Menakıbnamelerinde İslam Öncesi inanç Motifleri* (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1983), 180.

²⁰ Süleyman Yiğittir, "Türk Destanlarının Değer Odaklı Analizi", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 9/5, (2014), 2127.

²¹ Muharrem Ergin, *Oğuz Kağan Destanı* (Ankara: Hülbe Basım ve Yayın Tic. A.Ş., 1988), 15-16.

Türk destanlarında kahramanların önemli vazifelerinden birisi ailenin bütünlüğünü ve huzurunu korumaktır. Bazı destanlarda kahramanı harekete geçiren asıl unsur, ailenin yağmalanması veya aile bireylerinden herhangi birinin düşman eline geçmesidir.²²

Orhun Yazıtları, Türklerin devlet, siyaset ve toplum anlayışına dair önemli veriler sunmasının yanı sıra, aile kurumuna ilişkin dikkat çekici ipuçları barındırması bakımından da en erken yazılı kaynaklar arasında yer almaktadır.²³ Yazıtlarda özellikle Göktürk hükümdar ailesine dair aktarılan bilgiler; aile fertleri arasındaki hiyerarşik düzeni, rollerin dağılımını ve karşılıklı sorumlulukları somut biçimde ortaya koymaktadır.²⁴ Bununla birlikte evlilik kurumuna yönelik ifadeler, bu müessesenin Türk toplumunda yalnızca bireysel değil, aynı zamanda toplumsal bir boyut taşıdığını göstermektedir. Dolayısıyla *Orhun Yazıtları*, aile kurumunun siyasal otorite ve toplumsal düzenle olan yakın ilişkisini anlamak açısından da dikkate değer bir kaynak niteliği taşımaktadır.

1.2. Göçebe ve Yerleşik Hayatta Türk Aile Modeli

Türklerin Orta Asya'daki Anayurt'tan başlayarak dünyanın farklı coğrafyalarına yayılmalarına rağmen, kültürel kimliklerini, sosyal yapılarıyla birlikte uzun süre muhafaza edebilmeleri büyük ölçüde sağlam aile yapısına dayandırılmaktadır. Ailenin, bireylerin sosyalleşme sürecindeki temel rolü, kültürel değerlerin aktarımındaki işlevi ve toplumsal dayanışmayı güçlendiren yapısı, Türklerin tarih boyunca karşılaştıkları siyasî, sosyal ve ekonomik zorluklara rağmen varlıklarını sürdürebilmelerinde belirleyici bir unsur olmuştur. Bu hususta birçok sosyal bilimci, Türk toplumlarının tarihsel direncini ve kültürel sürekliliğini büyük oranda güçlü aile yapısına borçlu olduğunu ifade etmektedir.²⁵

İslâm öncesi Türk aile yapısı, ağırlıklı olarak çekirdek aile modeline göre şekillenmiştir.²⁶ Bu durumun temel nedenlerinden biri, göçebe yaşam tarzının beraberinde getirdiği sosyal ve ekonomik zorunluluklardı. Söz konusu yaşam biçimi, ailelerin küçük ve hareket kabiliyeti yüksek yapılar halinde örgütlenmesini gerekli kılmıştır.²⁷ Bu çerçevede, Türk toplumlarında aile yapısı uzun bir süre boyunca çekirdek aile özelliğini korumuştur. Bu yapının doğal bir sonucu olarak, çocuklar erginlik çağına ulaştıklarında evlenerek ebeveynlerinden ayrılmış ve müstakil birer aile kurmuşlardır. Bu durum, aile bireylerinin sorumluluk bilincinin gelişmesine katkı

²² Halil İbrahim Şahin, "Türk Destanlarındaki Aile Algısı Üzerine Bir Değerlendirme", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi* 33 (Bahar 2012), 121.

²³ Serkan Derin, "Göktürk Kitabelerinde Türk Dini İnancın İzleri", *Turkish Studies International Periodical For The Languages* 9/9 (Summer 2014), 465.

²⁴ Behiye Köksel, "Orhon Yazıtları'nda Kadın", *e-Journal of New World Sciences Academy* 6/2 (2011), 338-339.

²⁵ Yavuz Haykır-Handan Haykır, "Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Aile Yapısına Bir Bakış", *Türk Dünyası Araştırmaları* 117-230 (Eylül-Ekim 2017), 88.

²⁶ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları* (İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1971), 2/28-29.

²⁷ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü* (İstanbul: Ötüken, 2011), 216.

sağlayarak aile yapısının sürekliliğini ve toplumsal dengeyi koruyan bir unsur olarak işlev görmüştür.

Türk aile yapısında, çekirdek aileler kan ve soy bağlarına dayalı olarak bir araya gelmiş ve bu yapıdan *boy* adı verilen daha büyük topluluklar oluşmuştur.²⁸ Boyların başında ise toplumsal bütünlüğü ve iç dayanışmayı sağlamakla görevli, adaletli yönetim anlayışına sahip ve gerektiğinde meşru güç kullanma yetkisi bulunan bir lider, yani *bey* (beg) yer almıştır. Türk toplumunun karşı karşıya kaldığı zorlu coğrafi ve iklimsel şartlar ile dış tehditler, boylar arasında güçlü bir dayanışma ve iş birliğini zorunlu kılmıştır.

Eski Türk toplumunda evlilik kurumu, büyük ölçüde tek eşlilik (monogami) esasına dayanmıştır. Türkler arasında çok eşlilik, istisnai durumlar dışında yaygın bir uygulama olmamıştır.²⁹ Bu yönüyle monogami, eski Türk ailesinin karakteristik ve ayırt edici bir özelliği olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca bu anlayış, kadının aile içindeki statüsünü güçlendirmiş ve eşler arasındaki ilişkilerin daha sağlam temellere dayanmasına katkı sağlamıştır.

İslâmiyet'ten önceki Türk toplumlarında aile yapısı, genellikle ataerkil bir karaktere sahip olmuştur. Bu yapıda, ailenin yönetimi ve karar alma süreçleri büyük ölçüde erkek bireylerin, özellikle de ailenin en yaşlı erkeğinin otoritesi altında şekillenmiştir.³⁰ Aile fertleri arasında sıkı bağların bulunduğu bu yapıda, bireyler sorumluluklarını ve rollerini geleneksel değerler çerçevesinde yerine getirmiş, özellikle ataerkil yapı içerisinde yaşlı bireylerin deneyimi ve otoritesi toplumsal ilişkilerde belirleyici rol oynamıştır.

Bu dönemde savaşçı bir yaşam tarzının benimsenmiş olması, erkeğin hem aile içinde hem de toplumsal yapıda önemli bir konumda yer almasına neden olmuştur. Babanın temel görevleri arasında, ailenin ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak, aile fertlerini dış tehditlere karşı korumak ve özellikle yetişkinliğe erişmiş çocukların evlilik süreçlerini organize etmek yer almıştır. Bu görev dağılımı, dönemin sosyo-kültürel koşullarıyla uyumlu bir biçimde şekillenmiştir. Öte yandan, her ne kadar ataerkil bir yapı söz konusu olmuşsa da kadının aile ve toplum içindeki yeri tamamen göz ardı edilmemiştir. Kadın, özellikle ev içi düzenin sağlanması, çocukların eğitimi ve kültürel değerlerin yeni kuşaklara aktarılması gibi konularda önemli roller üstlenmiştir.

Eski Türk toplumunda evlilik anlayışı, büyük ölçüde dışarıdan evlilik (egzogami) esasına dayanmıştır.³¹ Genellikle erkekler, kendi boylarının dışından kız almış; buna karşılık kız çocukları da başka boylara gelin olarak verilmiştir. Dış evlilik yoluyla akraba çevresinin büyütülmesi, toplumsal ve siyasî nedenlere bağlı olarak

²⁸ Akdes Nimet Kurat, *Peçenek Tarihi* (İstanbul: Devlet Basımevi, 1937), 70.

²⁹ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, haz. Mehmet Kaplan (İstanbul, Varlık Yayınları, 1968), 147.

³⁰ Ziya Gökalp, *Türk Medeniyet Tarihi* (İstanbul: Türk Kültürü Yayınları, 1974), 2/293.

³¹ Aysun Dursun, "Dede Korkut Hikâyelerinde Halk Hukuku", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 6/4 (2011), 110.

şekillenmiştir. Bu durum, sosyal ilişkileri güçlendirmiş ve kabileler ile boylar arasındaki olası çatışmaların önlenmesine de katkı sağlamıştır. Bu tür evlilikler, aileler ve boylar arasındaki akrabalık bağlarını genişleterek toplumsal dayanışma ve iş birliğini güçlendirmiştir. Farklı topluluklar arasında kurulan evlilik bağları, iç barışın sağlanmasında da etkili olmuş; kan davaları, düşmanlıklar ve rekabetler yerini karşılıklı bağlılık ve ittifaklara bırakmıştır. Bu yönüyle egzogami, eski Türk toplumunda sosyal bütünlük ve siyasî istikrarı destekleyen önemli bir kültürel unsur olarak değerlendirilmiştir.

Tarıma ve hayvancılığa dayalı eski Türk toplumlarında, ekonomik faaliyetlerin ve üretim sürecinin sürdürülebilirliği açısından aile bireylerinin birlikte yaşaması zorunlu hâle gelmiştir. Bu nedenle evlenen çocuklar kendi ailelerini kurmuş olsalar da üretime katkı sağlamak amacıyla anne ve babalarıyla birlikte yaşamayı sürdürmüşlerdir. Bu durum, ekonomik dayanışma ve ortak iş gücüne dayalı geniş aile yapısının oluşmasında belirleyici bir etken olmuştur.

İslâm öncesi Türk toplumlarında aile yapısı, güçlü ahlakî temeller üzerine kurulmuş; zina hem kadın hem de erkek açısından son derece ağır ve kabul edilemez bir suç olarak görülmüştür.³² Türk toplumlarının bu suça karşı geliştirdiği ortak hassasiyet, aile kurumuna verilen önemin bir göstergesi sayılabilir. Aile birliğini ve toplumsal düzeni tehdit eden zina gibi fiillere karşı uygulanan cezalar ise genellikle ağır olmuş; bu suçu işleyenler için çoğu zaman ölüm cezası öngörülmüştür.³³ Dolayısıyla, zina fiiline karşı uygulanan sert yaptırımlar yalnızca ceza hukuku bağlamında değil, aynı zamanda toplumun sosyal dokusunu ve değerler sistemini koruma açısından da önemli bir işlev üstlenmiştir.

1.3. İslâm Öncesi Türk Toplumlarında Kadının Statüsü

İslâm öncesi Türk toplumlarında aile, bireylerin sosyal ve duygusal ihtiyaçlarını karşılayan bir kurum olmanın ötesinde, toplumun istikrarı ve devletin bekası açısından da temel bir yapı taşı olarak görülmüştür. Ailenin, toplumun en küçük fakat en etkili birimi olarak değerlendirilmesi, onun devlet düzeniyle olan sıkı ilişkisini ortaya koymaktadır. Ziya Gökalp de bu ilişkiyi, kadının Türk toplumundaki konumu üzerinden açıklamaktadır. Gökalp, “Eski kavimler arasında hiçbir kavim Türkler kadar kadın cinsiyetine değer vermemişler ve saygı göstermemişlerdir” ifadesiyle, Türk ailesinin yapısal ve kültürel özelliklerinin, kadına atfedilen değerle doğrudan ilişkili olduğunu vurgulamıştır.³⁴ Bu ifadelerden, Türk ailesinin yalnızca erkek egemenliğine dayalı bir yapıdan ibaret olmadığı; aksine kadın ve erkek arasında tamamlayıcılığa dayalı bir denge esas alındığı anlaşılmaktadır. Kadının sosyal, siyasal ve kültürel yaşamda aktif bir rol üstlenmesi, onu Türk ailesinin ve dolayısıyla Türk toplumunun temel güç unsurlarından biri haline getirmiştir.

³² Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, 470.

³³ Donuk, “Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türkler’ de Âile”, 167.

³⁴ Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, 149.

Türk tarihinde kadın, toplumsal yaşamın birçok alanında etkin bir rol üstlenmiş; yalnızca erkeğin eşi değil, aynı zamanda sosyal ve siyasî hayatta onunla mücadele eden ve tamamlayıcı bir unsur olarak konumlandırılmıştır.³⁵ Türk toplumlarında kadın, Batı'daki birçok gelenekte rastlanan anlayışın aksine ikinci planda kalan bir varlık olarak değil; erkekle birlikte toplumun inşası ve sürekliliğinde önemli sorumluluklar üstlenen bir aktör olarak kabul edilmiştir.

Eski Türk topluluklarının sözlü edebî mirası olan destanlar incelendiğinde, kadınların toplum içindeki konumunun oldukça yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Oğuz Kağan Destanı'nda, Oğuz Kağan'ın ilk eşinin ışıktan, ikinci eşinin ise kutsal bir ağaçtan doğması, kadına atfedilen ilahi niteliklerin bir göstergesidir. Bu anlatımda kadın, yalnızca bir eş değil, aynı zamanda soyun devamını sağlayan kutsal bir varlık olarak tasvir edilmiştir. Benzer şekilde, Göktürk destanlarında Türk soyu, dişi bir kurttan türemiş kabul edilerek kadının doğurganlık, koruyuculuk ve soyun kaynağı olma vasfı ön plana çıkarılmıştır. Uygur dönemine ait destanlarda da benzer bir anlayış görülmektedir. Örneğin Uygur Hakanı Böğü Han'ın rüyasına ışık biçiminde giren kutsal kadın figürü, kadının manevî dünyadaki yüceliğine işaret etmektedir.³⁶ Türk kadınının ele alındığı destanlar birlikte değerlendirildiğinde, kadın; aile birliğini sağlayan, toplumsal ahlaki koruyan ve kutsal kabul edilen bir figür olarak öne çıkmaktadır. Bu destanlarda kadın, kimi zaman aile reisi, kimi zaman erkeğin yol arkadaşı, kimi zaman da çocuklarını sevgiyle büyüten şefkatli bir anne olarak betimlenmiştir.

Orhun yazıtlarında ailenin bir ferdi olarak kadın; anne, eş, kız kardeş, gelin rollerinde karşımıza çıkmaktadır. Birden fazla yerde *anam hatun*, *analarım* ifadeleri geçmektedir. Yazıtlarda geçen birkaç özel isimden birisi *İlbilge Hatun*'dur. Bu rollerin tamamında kadın, saygı ve sevgi bağı ile ailenin diğer fertlerine bağlıdır. Hükümdar ailesinin en büyük çabalarından birisi bu kadınların küng³⁷ olmaması içindir.³⁸

Eski Türk toplum yapısında, yalnızca hanedan ya da elit zümrelere mensup ailelerde değil, sıradan halk arasında da kadın ve erkeğin aile içindeki statüsü dengeli bir şekilde belirlenmiştir. Ev, kadın ve erkeğin ortak mülkiyeti olarak kabul edilmiş, sorumlulukların paylaşımında iş birliği esas alınmıştır. Çocuklar üzerindeki velayet hakkı ise yalnızca babaya değil, aynı derecede anneye de tanınmıştır.³⁹

İç Asya'da Altay Türk çoban toplulukları üzerine araştırmalar yapan Koppers, aile yapısında baba otoritesinin baskın olduğunu ifade etse de kadınların toplumsal statüsünün düşük olmadığı görüşünü de dile getirmektedir. Kadının sahip olduğu bu statü; eş seçiminde özgürlük, evlilik hayatında mal ve mülkün ayrılığı, bireysel hakların tanınması ve hareket serbestisinin genişliği gibi çeşitli alanlarda kendini

³⁵ Necdet Sevinç, *Türklerde Kadın ve Aile* (İstanbul: Mim Kitabevi, 2000), 22.

³⁶ Saadettin Gömeç, *Türk Kültürünün Ana Hatları* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2006), 172.

³⁷ "Küng", Orhun Yazıtları'nda cariye, hizmetkâr veya halayık anlamlarında kullanılan bir ifadedir. Bu terim, toplumsal yapıda kadınların statüsünü ve görev dağılımını yansıtan kavramlardan biridir.

³⁸ Köksel, "Orhon Yazıtları'nda Kadın", 339.

³⁹ Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, 148.

göstermektedir.⁴⁰ Bu durum, Orta Asya Türk toplumlarında kadının toplumsal yaşamın genelindeki konumunu ve sahip olduğu hakları gözler önüne sermektedir.

Tarihî kaynaklarda, Türk kadınının yalnızca ev içi rollerle sınırlı kalmadığı, sosyal hayatın çeşitli alanlarında aktif biçimde yer aldığı sıkça vurgulanmaktadır. Eski Türk toplumlarında kadınlar, savaşçı bir niteliğe sahip olup askerlik, silah kullanımı ve kahramanlık gibi özelliklerle öne çıkmışlardır. İslâm öncesi Türk toplumlarında cesaret, beceri ve liderlik gibi nitelikler yalnızca erkeklere atfedilmemiş; kadınlar da bu özelliklerle toplum içerisinde önemli görevler üstlenmişlerdir.⁴¹

Sonuç olarak, İslâm öncesi Türk toplumlarında kadın; destanlar, efsaneler, halk hikâyeleri ve tarihî kaynaklara konu olmuş, av sahnelerinden savaş meydanlarına, ziyafetlerden dinî törenlere ve siyâsî karar süreçlerine kadar birçok alanda erkeğin yanında yer almıştır. Türk kültüründe kadın, kimi zaman ailenin yöneticisi olan aile reisi, kimi zaman ise evin temel direği olarak tanımlanmıştır. Sadık bir eş, vefalı bir hayat arkadaşı olan kadın; her şeyden önce evlatlarının saygı duyduğu, onları yetiştiren ve topluma kazandıran annedir. Bu çok yönlü kimliğiyle Türk kadını, tarihsel süreçte birçok toplumda kadına biçilen rollerin ötesine geçerek dünya kadınları için de örnek teşkil eden bir konuma ulaşmıştır.⁴²

1.4. İslâm Öncesi Türk Toplumlarında Aile İçi Görev Dağılımı

Türk toplumunda aile içinde eşler arasındaki ilişki ile devlette kağan ile hatun arasındaki hukukî statü ve görev paylaşımı arasında önemli bir paralellik olduğu kabul edilmiştir.⁴³ Kadınların kağanlık yönetiminde yer almaları, eski Türk töresinin kadın ve erkek arasında ayrım gözetmediğinin bir göstergesidir. Tarihî kaynaklar, kadınların savaş meydanlarında olduğu gibi devlet yönetiminde de etkin olduklarını ortaya koymaktadır. Buna göre, kadınlar doğrudan doğruya hükümdar olabilmişler, kale muhafızlığı ve bir bölgenin idaresinden sorumlu vali olarak atanabilmiş, hatta başka devletlerle diplomatik ilişkiler yürütmek üzere elçi olarak görevlendirilebilmişlerdir.⁴⁴

Türk aile yapısında baba, yalnızca ailenin güvenliğini sağlayan koruyucu bir unsur olarak görülmemiş; aynı zamanda aile bireylerinin toplumsal hayata hazırlanmasında ve kültürel değerlerin aktarılmasında üstlendiği eğitici rol ile ön plana çıkmıştır. Oğuz Kağan'ın çocuklarını ava göndererek onların bilgi, beceri ve tecrübe kazanmalarını sağlaması, çocukların yolda buldukları ok ve yay sembolü üzerinden onlara birlik ve beraberlik içinde hareket etmeleri gerektiğini vurgulaması eski Türk toplumlarında babanın eğitici yönünü ortaya koymaktadır.⁴⁵

⁴⁰ Wilhelm Koppers, "İlk Türklük ve İlk İndo-Germenlik", *BELLETEN* 5/20 (Ekim 1941), 469.

⁴¹ Donuk, "Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türkler'de Aile", 166.

⁴² İlhan Aksoy, "Toplumsal ve Siyasal Süreçte Türk Kadını", *Yasama Dergisi* 0-32 (2016), 8.

⁴³ Donuk, "Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türkler'de Aile", 147.

⁴⁴ Gökarp, *Türkçülüğün Esasları*, 148.

⁴⁵ Zeki Velidî Togan, *Oğuz Destanı Resîdeddin Oğuznâmesi Tercüme ve Tahlili* (İstanbul: Enderun Yayınları, 1982), 47-48.

Toplumların tarihsel ve kültürel yapıları içerisinde anneliğe verdiği değer, eski Türk kültüründe son derece belirgin ve yüksek bir konumda yer almıştır. Türk toplumlarında annelik, kutsal kabul edilerek yüceltilmiş; kültürel mirasın ve dilin kuşaktan kuşağa aktarılmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Nitekim *ana yurt, ana dil* gibi kavramların kullanımı bu kültürel anlayışın yansımasıdır. Eski Türkçede anne kavramı, *ög* sözcüğüyle ifade edilmiştir. Günümüzde kullanılan *öksüz* kelimesi de eski Türkçede anne anlamına gelen *ög* kelimesinden türemiştir. Eski Türk toplumlarında, babanın ardından temsil yetkisi anneye geçerek mirasın devamı ve çocukların vasililiği anne aracılığıyla sürdürülmüştür. Ayrıca İslâmiyet öncesi dönemde evin sorumluluğunu üstlenen ve onun idaresinden sorumlu olan kadına *eş* denilmesi de kadının aile içindeki önemini açık biçimde ortaya koymaktadır.⁴⁶

İslâm öncesi Türk toplumlarında soyun erkek üzerinden devam etmesi nedeniyle erkek çocuklara kısmen daha fazla önem verildiği görülse de bu durum hiçbir zaman kız çocuklarının değersizleştirildiği anlamına gelmemektedir. Dede Korkut Destanları, Türk kızlarının cesaret ve kahramanlıklarını özellikle vurgulayarak onların toplumsal rollerine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Bu destanlarda, Türk kızlarının erkeklerle birlikte ava çıktıkları, at koşturdukları, güreştikleri ve savaş meydanlarında yer aldıkları ifade edilmiştir.⁴⁷ Eski Türk toplumlarındaki bu anlayış, kız-erkek rollerinin toplumsal hayatta birbirini tamamlayıcı şekilde kurgulandığını ve kız çocuklarının da erkek çocuklar kadar değerli görüldüğünü ortaya koymaktadır.⁴⁸

2. İslâmiyet Sonrası Türk Toplumunda Ailenin Sosyo-Kültürel Rolü

Türkler yüzyıllar boyunca Orta Asya bozkırlarında kendilerine özgü dinî, siyasî ve kültürel unsurlar etrafında şekillenen bir medeniyet inşa etmiş ve bu medeniyet içerisinde yerleşik hayattan çok göçebe yaşam tarzına dayalı bir toplumsal düzen geliştirerek varlıklarını sürdürmüşlerdir. Türkler, tarihleri boyunca geniş bir coğrafyaya yayılarak çok sayıda kültürle etkileşim kurmuş; bu süreçte Totemcilik, Şamanizm, Maniheizm ve Budizm gibi farklı din ve inanç sistemlerinin etkisi altında kalmışlardır.⁴⁹

Türklerin İslâm dünyasıyla ilk temasları, 7. yüzyılın ortalarına, özellikle de Hz. Ömer'in halifeliği döneminde gerçekleşen Nihavend Savaşı sonrasına dayanmaktadır. Bu savaşın ardından İslâm orduları, doğuya doğru ilerleyerek Türklerin yaşadığı bölgelere yaklaşmış ve böylece Türkler ile Müslüman Araplar arasında ilk temaslar kurulmuştur.⁵⁰ 751 yılında gerçekleşen Talas Savaşı, Türk ve İslâm tarihi açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Talas Savaşı'nın ardından Abbâsîlerin, Arap olmayan topluluklara karşı daha hoşgörülü bir tutum benimsemeleri, özellikle

⁴⁶ Aksoy, "Türklerde Aile ve Çocuk Eğitimi", 13.

⁴⁷ Gülçin Çandarlıoğlu, *Türk Destan Kahramanları* (İstanbul: And Yayınları, 1977), 65.

⁴⁸ Kemal Savcı, *Türk Kadını* (Ankara: Cihan Matbaası, 1973), 16.

⁴⁹ Şerafettin Turan, *Türk Kültür Tarihi* (Ankara: Bilgi Yayınları, 1994), 98-107.

⁵⁰ İbrahim Sarıçam, "Nihâvend", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 33/98.

Horasan ve Mâverâünnehir bölgelerinde İslâmiyet'in yayılma sürecine önemli bir ivme kazandırmıştır.⁵¹ Türklerin İslâmiyet'e yönelişi bu dönemde başlamış olsa da bu dinin toplumsal ve kültürel yapıya tam anlamıyla yerleşmesi ve geniş Türk kitleleri tarafından benimsenmesi 10. yüzyılda, özellikle Karahanlılar'ın İslâmiyet'i resmî din olarak kabul etmesiyle tamamlanmıştır.⁵²

Türklerin İslâm dinini kabul etmeye başlamalarında yalnızca askeri ve siyasî temaslar değil, aynı zamanda sosyal, kültürel ve ekonomik etkileşimler de belirleyici rol oynamıştır. Bu bağlamda, Müslüman Arap tüccarlar, İslâm'ı yaymakla görevli sûfi dervişler ve Abbâsî halifelerinin özel muhafız birliklerinde görev alan Türk askerleri, İslâmiyet'in Türkler arasında kabul görmesinde kilit aktörler olmuşlardır.⁵³

Türklerin İslâm dinini kabul etmeleri, toplumsal yapı üzerinde köklü dönüşümlere yol açmıştır. Bu dönüşüm, özellikle sosyal kurumlar ve aile yapısı üzerinde belirgin bir şekilde kendini göstermiştir. İslâm dini, yalnızca inanç ve ibadetle ilgili esasları belirlemekle yetinmemiş, bunun yanı sıra toplumsal yapılarla ilgili düzenlemeler getirmiş ve bireylerin sosyal ilişkilerini şekillendiren ahlakî ilkeleri de açıkça ortaya koymuştur. Bu kapsamda İslâm, bireyin hem Allah ile olan ilişkisini hem de toplum içerisindeki konumunu düzenleyen bütüncül bir yaşam sistemi sunmuş; adalet, merhamet, sorumluluk ve karşılıklı haklar gibi temel ilkeler doğrultusunda toplumsal düzenin tesisi için kapsamlı kurallar geliştirmiştir.

İslâmî değerler ve normlar, aile hayatının kurulmasından bireyler arası ilişkilere kadar pek çok alanda etkili olmuş, böylece daha önceki dönemlere kıyasla yeni bir sosyo-kültürel düzen ortaya çıkmıştır. Bu süreçte evlilik, miras, kadının aile içindeki konumu ve ebeveyn-çocuk ilişkileri gibi temel hususlar İslâm hukukunun ve ahlak anlayışının etkisiyle yeniden şekillenmiştir.

Bununla birlikte, İslâmiyet öncesi döneme ait bazı geleneksel alışkanlıkların, örf ve âdetlerin tamamen terk edilmediği, aksine yeni inanç sistemiyle bir tür sentez oluşturularak varlığını sürdürdüğü de görülmektedir. Eski Türk toplumsal yapısına ait bazı kültürel öğeler, İslâmî çerçeve içerisinde anlam kazanarak yaşamaya devam etmiştir. Bu durum, Türk toplumunun İslâmiyet'i kabul ederken kendi tarihsel ve kültürel kimliğini tamamen yitirmediğini, aksine yeni inanç sistemiyle uyumlu bir biçimde dönüştürdüğünü göstermektedir.

2.1. İslâm'ın Kabulü Sonrasında Türk Aile Yapısı

Aile kurumu, tarihsel süreçte farklı dönem ve toplumlarda çeşitli biçimlerde yapılaşmış olsa da evrensel bir olgu olarak varlığını günümüze kadar kesintisiz biçimde sürdürmeyi başarmıştır. Bu sürekliliğin temel nedeni, aile kurumunun ortaya çıkışını zorunlu kılan biyolojik, psikolojik, toplumsal ve kültürel etmenlerin, çağlar boyunca anlamını ve işlevini büyük ölçüde korumasıdır. Barınma, korunma, neslin

⁵¹ Bahattin Keleş, "Talas Savaşı'nın Türklerin İslamiyet'i Kabul Etmelerindeki Yeri ve Önemi", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 115-225 (Aralık 2016), 88.

⁵² Turan, *Türk Kültür Tarihi*, 110.

⁵³ Keleş, "Talas Savaşı'nın Türklerin İslamiyet'i Kabul Etmelerindeki Yeri ve Önemi", 90.

devamı, duygusal destek, toplumsallaşma ve değer aktarımı gibi temel ihtiyaçlar, modern toplumlarda da aileyi vazgeçilmez bir sosyal kurum hâline getirmeye devam etmektedir.

Türk ailesi yapısındaki tarihsel evriminde kuşkusuz en köklü ve etkileyici dönüşüm, Türklerin İslâm dini ile tanışmalarıyla birlikte yaşanmıştır. İslâm'ın getirdiği ahlakî, hukukî ve sosyal ilkeler, Türk aile yapısını yeniden şekillendirmiş; aile içi ilişkilerde adalet, merhamet, sorumluluk ve karşılıklı haklara dayalı bir anlayışın yerleşmesine zemin hazırlamıştır. Bu süreç, Türk toplumunun kültürel ve sosyolojik yapısında kalıcı etkiler bırakmıştır.

Kur'ân-ı Kerim; bireyin mutluluğunu sağlayan, onu toplumsal yapı ile bütünleştiren ve sosyal hayata etkin bir şekilde katılımını mümkün kılan aile kurumunun önemini vurgulamaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de aile kurumunun önemini anlatan söz konusu âyetlerden bazıları şunlardır:

*"Kendileriyle huzur bulmanız için size kendi cinsinizden eşler yaratması ve aranızda sevgi ve merhamet var etmesi, O'nun (Allah'ın) varlığının ve kudretinin delillerindendir. Şüphesiz bunda, düşünen bir toplum için ibretler vardır."*⁵⁴

*"Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan, ikisinden birçok erkek ve kadın üretilen rabbinize itaatsizlikten sakının..."*⁵⁵

Diğer taraftan; *"İçinizdeki bekârları ve erkek-kadın hizmetçilerinizden durumu uygun olanları evlendirin. Eğer onlar fakir iseler Allah onları kendi lûtfuyla zenginleştirir. Allah; her şeye gücü yeten, her şeyi bilendir"*⁵⁶ ayeti, aileyi oluşturmayı bir toplumsal görev olarak Müslümanlara yüklemektedir.

İslâm, evliliğin sorumluluğunu üstlenebilecek durumda olan her erkeğin evlenmesini teşvik ederken, zorunlu bir neden bulunmadıkça bekârlığı tasvip etmemektedir. Hz. Peygamber, evliliğin önemi konusunda Müslümanları çeşitli vesilelerle uyarmış ve teşvik edici açıklamalarda bulunmuştur. Hz. Peygamber'in uyarılarına dair bazı örnekler şunlardır:

*"Ey genç topluluğu! Aranızdan evlenmeye gücü yetenler evlensin. Çünkü evlenmek, gözü haramdan korumak ve iffeti muhafaza etmek için en iyi yoldur..."*⁵⁷

*"Durumu müsait olanlar evlensin. Çünkü gözünü ve tenasül uzvunu haramdan korumuş olur. Eğer durumu iyi değilse, oruç tutsun. Çünkü oruç şehvet kırıcıdır."*⁵⁸

*"Nikâh benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimle amel etmezse benden değildir..."*⁵⁹

⁵⁴ Rum, 30/21.

⁵⁵ Nisâ, 4/1.

⁵⁶ Nûr 24/32.

⁵⁷ Buhârî, Nikâh, 3; Müslim, Nikâh, 1.

⁵⁸ Buhârî, Nikâh, 3; Buhârî, Savm, 10.

⁵⁹ Buhârî, Nikâh, 2; Tirmizî, Nikâh, 1.

Kur'ân ayetleri ile Hz. Peygamber'in hadisleri dikkatle incelendiğinde, İslâm'ın evlilik ve aile hayatına büyük önem verdiği; bu kurumlara hem Kur'ân'da hem de sünnette kapsamlı biçimde yer verildiği açıkça görülmektedir.

İslâm dini, aile kurumunun sağlıklı ve düzenli bir şekilde teşekkül edebilmesi için nikâh akdini zorunlu bir hukukî ve ahlakî zemin olarak kabul etmektedir.⁶⁰ Nikâh, yalnızca karı-koca arasındaki ilişkilerin meşruiyetini sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda nesep tayini, velayet, miras, nafaka gibi bireysel ve toplumsal açıdan son derece önemli meselelerin de hukukî bir çerçeveye oturtulmasına hizmet etmektedir. Bu yönüyle nikâh, hem bireylerin hak ve sorumluluklarını belirleyen bir sözleşme niteliği taşımakta hem de toplumsal düzenin korunmasına katkı sağlamaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan çeşitli ayetler ile Hz. Peygamber'in hadislerinde, nikâhın aleniyet içinde ve şahitler huzurunda gerçekleştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.⁶¹ Böylece gizli ilişkilerin yasaklanarak evliliğin şeffaf, toplum tarafından bilinen ve kalıcı bir birliktelik olarak tesis edilmesi istenmektedir. Bu anlayış, İslâm toplumlarında aile kurumunun hem dini hem de sosyal bakımdan meşru, güvenilir ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulmasını amaçlamaktadır.

İslâm dini, kadın ve erkeğin bir araya gelerek kurduğu aileyi sadece toplumsal bir birliktelik olarak değil, aynı zamanda kutsal bir müessese olarak değerlendirmiştir. Bu kutsiyetin korunması amacıyla, aile yapısını tehdit eden her türlü tutum, davranış ve fiil gerek ahlakî gerek hukukî çerçevede yasaklanmıştır. İslâm hukuku, ailenin temelini sarsan en ciddi tehditlerden birinin zina suçu olduğunu açıkça ifade etmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde ister evli ister bekâr olsun, kadın ya da erkek fark etmeksizin zinanın kesin biçimde yasaklandığı ve bu fiili işleyenlere toplumsal caydırıcılığı sağlayacak şekilde cezaî yaptırımların uygulanması gerektiği belirtilmiştir.⁶²

İslâm dini bir yandan evliliği teşvik ederek ailenin kurulmasını ve sürdürülmesini desteklerken; diğer yandan boşanmayı hoş karşılamamakta, ancak bazı durumlarda kaçınılmaz bir çözüm yolu olarak meşru görmektedir. Boşanma, İslâm'da hoşnutsuzlukla karşılanan bir son çare olarak değerlendirilmiş; evlilik birliğinin korunması için mümkün olan her türlü yolun denenmesi öğütlenmiştir. Ancak tüm çabalara rağmen evlilik yürütülemeyecek hâle gelirse, tarafların birbirlerine zarar vermeden, hak ve sorumlulukları çerçevesinde ayrılımları öngörülmüştür. Böylece İslâm hukuku hem ailenin devamlılığını esas almakta hem de insani ve toplumsal gerçeklikleri göz önünde bulundurarak çözüm yolları sunmaktadır.⁶³

Türklerin İslâm dinini kabul etmelerinin ardından aile yapılarında bazı dikkat çekici değişiklikler meydana gelmiş olmakla birlikte, İslâmiyet öncesi Türk

⁶⁰ İbn Mâce, Nikâh, 1.

⁶¹ Tirmizî, Nikâh, 6; İbn Mâce, Nikâh, 20.

⁶² Rifat Özdemir, "Tokat'ta Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1771-1810)", *BELLETEN* 54/211 (Aralık 1990), 1005.

⁶³ Rifat Özdemir, "Tokat'ta Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı", 1006.

toplumlarına ait bazı sosyal ve kültürel uygulamaların, İslâmi hukuk normlarıyla belirgin ölçüde örtüştüğü de gözlemlenmektedir. Özellikle evlilik törenlerinde erkeğin ailesi tarafından kadının ailesine verilen *kalın*⁶⁴ adıyla anılan belirli bir miktar mal veya para, İslâmiyet'teki *mehir* uygulamasıyla önemli benzerlikler taşımaktadır. Ancak bu iki uygulama arasında bazı temel farklar da bulunmaktadır. Mehir, İslâm hukukunda doğrudan kadına teslim edilen, onun tam tasarruf hakkına sahip olduğu bir mal varlığıdır.⁶⁵ Bu yönüyle mehir, yalnızca ekonomik bir güvence olmakla kalmayıp, aynı zamanda evlilik kurumunun istikrarını korumaya yönelik önemli bir sosyal işlev de üstlenmektedir. Erkek üzerinde boşanma konusunda caydırıcı bir etki oluşturan mehir, kadınların haklarının korunması ve toplumsal düzenin sağlanması açısından İslâmi evlilik sisteminde önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla, *kalın* ve *mehir* uygulamaları arasındaki benzerlikler, Türk toplumunun İslâm öncesi sosyal yapısı ile İslâmi hukuk arasındaki kültürel sürekliliği ve etkileşimi yansıtmaktadır.

2.2. Ebeveynlik ve Aile İçi Rollerin Dinî Temelleri

İslâm dini, evlilik müessesesini karşılıklı hak ve yükümlülük ilkeleri doğrultusunda düzenlemekte; aile içi ilişkileri ise adalet ve denge esasına dayandırmaktadır. Bu ilkenin dikkat çekici örneklerinden biri, Bakara Suresi'nin 228. ayetinde yer almaktadır. Söz konusu ayette:

*“Kadınların, mâkul ve meşrû ölçülerde ödevlerine denk hakları vardır; erkeklerin ise onların üzerinde bir dereceleri mevcuttur. Allah izzet ve hikmet sahibidir.”*⁶⁶

Benzer şekilde Kur'ân-ı Kerim, erkekleri aile içinde kadınları koruma ve gözetme sorumluluğuyla yükümlü kılmaktadır. Nitekim Nisa Suresi'nin 34. ayetinde:

*“Allah'ın, (iki cinse) birbirinden farklı özellik ve lütuflar bahşetmesi ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar.”*⁶⁷

İslâm dini, ailenin huzur ve mutluluk içerisinde sürdürülebilmesi amacıyla, aileyi meydana getiren her bir bireye çeşitli sorumluluklar yüklemiştir. Bu sorumluluklar, aile fertlerinin karşılıklı haklarına saygı göstermeleri, görevlerini adalet ve denge içerisinde yerine getirmeleri ve aile birliğini koruyacak ahlakî tutum ve davranışları benimsemeleri esasına dayanmaktadır. Bu nedenle her bireyin sahip olduğu rol doğrultusunda sorumluluk bilinciyle hareket etmesi, aile yaşamının sürdürülebilirliği için gereklidir.

Ailenin huzur ve istikrar içerisinde işleyebilmesi, onu oluşturan bireylerin karşılıklı hak ve sorumluluklarını yerine getirmelerine bağlıdır. Bu dengeyi sağlayan en temel unsurlar ise sevgi, saygı, özveri, yardımlaşma, dayanışma ve hoşgörü gibi ahlakî değerlerdir.

⁶⁴ Murat Öztürk, “İslamiyetten Önce Türklerde Aile ve Kutadgu Bilig’de Türk Ailesi”, Prof. Dr. Abdulkadir Yuvalı Armağanı (Kayseri: Kardeşler Ofset, 2015), 4.

⁶⁵ Müslim, Nikâh, 63.

⁶⁶ Bakara, 2/228.

⁶⁷ Nisâ, 4/34.

Hız. Peygamber, aile içi ilişkilerin temelinde sevgi, adalet ve saygının yer alması gerektiğini vurgulamış ve bu doğrultuda Müslümanlara önemli tavsiyelerde bulunmuştur. Peygamber Efendimiz, Müslüman bir erkeğin eşine karşı nazik, anlayışlı ve güzel davranmasını öğütlemiş; aile içinde sevgi ve merhametin hâkim olması gerektiğine dikkat çekmiştir.⁶⁸ Yine Peygamberimiz ebeveynlerin çocuklarına karşı adil davranmalarını emretmiş, hiçbir çocuğun haksızlığa uğratılmaması gerektiğini belirtmiştir.⁶⁹ Diğer yandan, çocuklara da anne ve babalarına karşı daima saygılı, itaatkâr ve iyi davranmaları gerektiğini tavsiye etmiş; ebeveynlere karşı iyilik ve hürmetin, çocukların en temel sorumluluklarından biri olduğunu ifade etmiştir.⁷⁰

Kendi hayatında bu prensipleri bizzat uygulayan Hız. Peygamber, ev halkının işlerinde yardımcı olmuş, elbisesindeki sökükleri dikmiş ve ayakkabılarını yama yapmıştır.⁷¹ O, aile bireylerinin sadece maddî ihtiyaçlarını karşılamakla kalmayıp, sevgi, şefkat, ilgi ve manevî ihtiyaçlarına da büyük önem vermiş, onlarla vakit geçirmiştir. Hız. Peygamber, özellikle kız çocuklarına ve torunlarına gösterdiği şefkat ve sevgiyle dikkat çekmiş, onları toplum içerisinde sevip okşamış, kucağına almış, omzunda taşıyarak onlarla oyunlar oynamış ve şakalaşmıştır.⁷² Dolayısıyla Hız. Peygamber'in aile hayatına dair davranışları, İslâm ahlakının aile kurumundaki temel ilkelerini somutlaştıran önemli örnekler olarak değerlendirilmelidir.⁷³

Hız. Peygamber'in *"Hepiniz çobansınız ve hepiniz güttüğünüz sürüden sorumlusunuz. Devlet başkanı bir çobandır ve sürüsünden sorumludur. Erkek, ailesinin çobanıdır ve ondan sorumludur. Kadın, kocasının evinin çobanıdır ve ondan sorumludur. Hizmetkâr, efendisinin malının çobanıdır; o da sorumludur. Sonuç olarak, hepiniz çobansınız ve güttüğünüz sürüden sorumlusunuz"* anlamındaki hadisi, aile kurumunda görev ve sorumlulukların belirli bir düzen içerisinde yürütülmesinin toplumsal istikrar açısından önemine işaret etmektedir.⁷⁴

Osmanlı Devleti'nde aile yapısı ve işleyişi üzerine önemli değerlendirmelerde bulunan Kınalızâde Ali Çelebi, ailenin idaresini üstlenen babayı, görev ve sorumlulukları bakımından bir hekime benzetmiştir. Bu benzetmeye göre doktorun temel görevi, bireyin sağlığını muhafaza etmek ve karşılaşılan hastalıkları tedavi etmektir. Aynı şekilde baba da aile içinde meydana gelebilecek ahlakî bozulmaları önlemek, fertlerin kötü yönlerini ıslah etmek ve aile ortamında kötülüğün yayılmasına engel olmakla sorumludur. Bu yaklaşım, Osmanlı düşünce dünyasında aile reisinin sadece maddî değil, aynı zamanda manevî ve ahlakî bir rehberlik görevi

⁶⁸ Müslim, Radâ' 60; İbni Mâce, Nikâh 3.

⁶⁹ Müslim, Hibe, 13-14.

⁷⁰ Buhari, Rikak, 18; Müslim, Zekât, 50.

⁷¹ İbrahim Sarıçam, *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 308.

⁷² Buhari, Salât, 106; Müslim, Mesâcid, 41.

⁷³ İbrahim Sarıçam, *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 284.

⁷⁴ Buhârî, Cum'a, 11; Tirmizî, Cihâd, 27.

üstlendiğini göstermektedir. Dolayısıyla baba, ailenin hem koruyucusu hem de terbiye edicisi olarak önemli bir konumda yer almaktadır.⁷⁵

İslâm inancında eşler arasında katı ve kesin sınırlarla belirlenmiş bir iş bölümü öngörülmemiştir. Bunun yerine, evlilik ve aile yaşamının temelini karşılıklı sadakat, güven, sevgi, saygı, yardımlaşma, ilgi, fikir alışverişi ve hoşgörü gibi erdemler oluşturmuştur. Aile bireyleri arasındaki görev ve sorumlulukların paylaşımı ise, belirli kalıplara sıkıştırılmak yerine, zamanın gerekliliklerine, içinde bulunulan sosyal ve ekonomik şartlara, ayrıca aile üyelerinin yeteneklerine göre esnek ve uyumlu bir biçimde düzenlenmiştir. Böylelikle aile içinde denge ve uyum sağlanarak hem bireysel hem de toplumsal refahın artırılması hedeflenmiştir. Bu yaklaşım, İslâm aile anlayışında bireylerin farklılıklarına saygı gösterilmesini ve karşılıklı destek ile birlikte hareket edilmesini teşvik etmiştir.

Aile içi sorumlulukların adil ve dengeli bir şekilde yürütülmesi, aile üyelerinin fiziksel yükünü azaltmasının yanında aile üyeleri arasındaki iletişim ve etkileşimin güçlenmesine de katkı sağlar. Özellikle düzenli bir iş bölümü, bireylerin birbirlerine olan güven ve saygısını artırır; karşılıklı anlayış, yardımlaşma ve dayanışma gibi değerlerin kazanılmasını sağlar. Bu durum, aile bireylerinin kendilerini değerli ve önemli hissetmelerine yardımcı olurken, psikolojik olarak da tatmin ve huzur duygusunu pekiştirir.

Sonuç olarak, aile içindeki sorumlulukların bilinçli bir şekilde yerine getirilmesi ve iş bölümüne dayalı bir yapının benimsenmesi hem bireysel mutluluğu hem de aile bütünlüğünü destekleyen temel unsurlar arasında yer almaktadır. Bu yaklaşım huzurlu ve sağlıklı bir aile yapısının oluşmasında belirleyici rol oynamaktadır.

2.3. Ailede Ahlakî ve Sosyal Değerlerin Aktarımı

Aile kurumu, bir toplumun sürdürülebilirliği, kültürel devamlılığı ve toplumsal istikrarının sağlanmasında önemli bir görev üstlenmektedir. Neslin devamı ve korunması, ahlakî ve toplumsal değerlerin gelecek kuşaklara aktarılması ailenin önemini ortaya koymaktadır. Bireyler, içinde bulundukları toplumun normlarına, değer yargılarına ve davranış biçimlerine uygun tutumları öncelikli olarak aile ortamında öğrenirler. Bu yönüyle aile dilin, dinî inançların ve geleneklerin yeni kuşaklara aktarılmasını sağlayarak millî kimliğin ve kültürel bütünlüğün korunmasında önemli bir rol oynar.

Aile, bireylerin toplumsal kimliğinin şekillenmesini ve ait olduğu kültürel yapının farkına varmasını sağlar. Çocuk, aidiyet duyduğu toplumsal grupları öncelikle aile aracılığıyla tanır ve bu süreç, erken yaşlardan itibaren bireyin bilincinin oluşmasına katkı sağlar. Özellikle aile bireyleri arasındaki iletişim biçimleri, bireyin toplumsal hayatta sergileyeceği iletişim tarzlarını ve sosyal etkileşim becerilerini şekillendirir. Aile ortamında kurulan açık, sağlıklı ve saygıya dayalı iletişim modeli; bireyin toplumla etkili, dengeli ve yapıcı ilişkiler geliştirmesine önemli ölçüde katkı sağlar.

⁷⁵ Kınalızade Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî*, çev. Murat Demirkol (Ankara: Fecr Yayınları, 2016), 297-298.

Ailede kazanılan bu iletişim yetkinlikleri, bireyin sosyal hayatta karşılaştığı sorunlarla başa çıkma becerisini artırarak toplumsal huzur ve uyumun inşasında da kritik bir işlev görür.

Erken çocukluk döneminde kazanılan bilgiler, hafızada uzun süre kalıcı olma eğilimindedir. Ayrıca çocukluk döneminde gözlemlenen bazı davranış örüntüleri, bireyin ileriki yaşlardaki kişilik yapısı ve eğilimleri hakkında ipuçları verebilir.⁷⁶ Bu nedenle çocuğun erken yaşta ailesinden aldığı dinî ve ahlakî eğitim oldukça önem taşımaktadır.

Aile içerisinde çocukların eğitim sürecinde hem anne hem de baba önemli görev ve sorumluluklar üstlenmektedir. Anne, çocuğun temel ihtiyaçlarının karşılanması, duygusal gelişimi ve hayata hazırlanması noktasında belirleyici bir rol oynarken; baba, çocuğun bilgi edinme süreci, görgü kurallarını öğrenmesi ve toplumsal hayata uyum sağlaması açısından destekleyici bir işlev görmektedir.

Türk kültür tarihinin en önemli kaynaklarından kabul edilen *Kutadgu Bilig*'de çocuk terbiyesiyle ilgili dikkat çeken bazı bölümler bulunmaktadır. Bu bölümlerde, çocukların kişilik gelişiminde ve değer yargılarının şekillenmesinde, ebeveynlerin tutum ve davranışlarının belirleyici olduğu, çocukların olumlu ya da olumsuz yönde gelişim göstermelerinde anne ve babanın rolü vurgulanmaktadır.⁷⁷ Yûsuf Has Hâcib, çocuğun eğitim ve terbiyesinde babanın rolüne özellikle dikkat çekmektedir. Ona göre, bir babanın çocuğunun eğitimi ve ahlakî gelişimi için bilinçli ve sürekli bir çaba göstermesi,⁷⁸ çocuğun disiplinli bir birey olarak yetişmesini sağladığı gibi ebeveynler için de bir mutluluk kaynağı olur.⁷⁹ Bu süreç, çocuğun kişilik yapısının olumlu yönde gelişmesine katkıda bulunarak, onun topluma faydalı, nitelikli bir birey hâline gelmesini mümkün kılar. Ancak eğer çocuğu yönlendirecek ve ona sıkı bir terbiye sağlayacak bir kimse bulunmazsa, bu durumda çocuğun hayatı heba olur; artık ondan olumlu bir beklenti içinde olmak boşunadır.⁸⁰

Aile bireyleri arasındaki ilişkiler, İslâm dininin temel ilke ve öğretileri doğrultusunda şekillenmelidir. Aile içindeki dinî uygulamalar ve manevî değerler, Türk millî kültürünün dinî yönünün korunması ve kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlar. Zira aile, bireyin ilk dinî bilgileri edindiği, inançla tanıştığı ve dinî davranış biçimlerini gözlemleyerek öğrendiği temel eğitim ortamıdır.

Türk aile yapısında çocuklara dinî değerlerin benimsetilmesinde, anne ve babanın sözlü nasihatlerinin yanı sıra tutum ve davranışlarıyla ortaya koydukları

⁷⁶ Süleyman Dönmez- Şemseddin Koçak, "Kutadgu Bilig'de Çocuk Eğitimi", *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi* 6-12 (2018), 150.

⁷⁷ "Oğul kız sebebi ata ol ana; Kılınc artasa ya itilse yana"; Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, çev. Reşid Rahmeti Arat (İstanbul: Kabaıcı Yayınevi, 2005), 326.

⁷⁸ "Ata emgeki bolsa oğlu öze; Ol oğlu bilir ötrü kıl yang tûze"; Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, 287.

⁷⁹ "Kısa tutsa oğlın kör edgü bolur; Atası anası yarugu bolur"; Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, 287.

⁸⁰ "Kalı kıstaçı bolmasa ol ogul; Yava boldı sen ol oguldın töngül"; Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig*, 287.

örneklik, değerlerin öğrenilmesi açısından daha kalıcı ve etkili olmaktadır. Çocuklar, aile ortamında namaz, oruç, dua, sadaka gibi temel dinî uygulamaları gözlemleyerek öğrenirler. Çocuklar, ebeveynlerinin ibadet alışkanlıklarını, ahlakî tutumlarını ve toplumsal ilişkilerdeki tavırlarını gözlemleyerek dinî kimliklerini şekillendirmektedirler.

Bunun yanı sıra, aile bireylerinin sergilediği hoşgörü, sabır, merhamet, adalet, kanaatkârlık gibi erdemler aracılığıyla İslâm ahlâkı da doğrudan tecrübe edilir. Kur'ân'ı Kerim'de;

*"Rabbim! Beni ve soyumdan gelecek olanları namazı devamlı kılanlardan eyle; rabbimiz, duamı kabul et"*⁸¹ duası, aile içindeki dinî bilincin ve ibadet eksenli bir yaşam tarzının nesillere aktarılmasında ebeveynin rehberliğine dikkat çeker. Aynı şekilde Lokman Suresi'nde bir baba olarak Hz. Lokman'ın oğluna yaptığı öğütler de ailede dinî ve ahlakî eğitimin temellerini ortaya koymaktadır.⁸²

3. İslam Öncesi ve Sonrasındaki Türk Aile Yapısının Karşılaştırılması

Türk toplumlarında aile kurumu hem İslâm öncesinde hem de İslâm'ın kabulünden sonra toplumsal yapının en temel kurumsal unsurlarından biri olarak işlev görmüş; sosyo-kültürel düzenin korunması, kültürel değerlerin aktarılması ve toplumsal dayanışmanın sağlanmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Bu nedenle Türk toplumlarında aile, toplumun devamlılığını ve bütünlüğünü sağlayan en temel kurumsal yapı olarak kabul edilmiştir.

Kadın, İslâm öncesi ve İslâm'ın kabulünden sonra her iki dönemde de aile içinde önemli ve belirleyici bir konuma sahip olmuştur. İslâm öncesi Türk toplumlarında kadın, göçebe yaşam tarzının bir gereği olarak üretim süreçlerinde ve yönetimde etkin roller üstlenmiş; erkeğin yanında sosyal hayatın vazgeçilmez bir unsuru olarak yer almıştır. İslâm'ın kabulüyle birlikte kadın daha çok aile içi sorumluluklara yönlendirilmiş olmakla beraber, annelik rolü çerçevesinde toplumsal saygınlığı korunmuş, ayrıca nikâh, miras ve velâyet gibi konularda hukukî haklar elde etmiştir.

Çocukların ailenin devamlılığı ve toplumun geleceği açısından önemli bir değer taşıması da süreklilik arz eden bir unsurdur. İslâm öncesinde çocuk, soyun devamlılığını ve boyun güçlenmesini sağlayan bir unsur olarak görülürken, İslâm sonrasında aynı işlevin yanı sıra dinî ve ahlakî değerlerin taşıyıcısı konumuna gelmiştir. Böylece her iki dönemde de çocuk, ailenin ve toplumun devamlılığında büyük önem taşımıştır.

Türk toplumlarında akrabalık bağlarının güçlü olması ve aile dayanışmasının toplumsal yapının sürekliliğini sağlaması, İslâm öncesi ve sonrası dönemlerde benzerlik arz eden bir diğer temel unsurdur. İslâm öncesinde oba ve boy sistemi üzerinden gelişen bu dayanışma, İslâm sonrasında akrabalık hukukunun dinî kurallarla desteklenmesiyle sürdürülmüştür. Her iki dönemde de aile, bireylerin

⁸¹ İbrahim, 14/40.

⁸² Lokman, 31/16-19.

ekonomik, sosyal ve duygusal ihtiyaçlarının karşılandığı bir güvenlik ağı işlevi görmüştür.

Türk toplumlarında ailenin ahlaki değerlerin ve toplumsal düzenin korunmasında asli rol üstlenmesi dikkat çekmektedir. İslâm öncesinde bu işlev daha çok töre ve gelenekler aracılığıyla sağlanırken, İslâm sonrasında Kur'an-ı Kerim ve Sünnet merkezli ahlâkî kuralların içselleştirilmesiyle devam etmiştir. Böylece aile, hem eski Türk töresinin hem de İslâmî değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılmasında en önemli kurum olmuştur.

Her ne kadar Türk aile yapısı İslâm öncesi ve sonrası dönemlerde pek çok ortak özellik sergilese de bazı yönleriyle ayrıştığı görülmektedir. Türklerin İslâmiyet'i kabulüyle birlikte aile yapısında köklü dönüşümler meydana gelmiş; aile hukukunun düzenlenmesinde dinî hükümler temel referans kaynağı haline gelmiş ve özellikle nikâh, miras, velâyet gibi hususlar İslâmî normlar çerçevesinde yeniden yapılandırılmıştır. Bunlardan ilki evlilik düzenidir. İslâm öncesi Türk toplumlarında çok eşlilik daha serbest bir uygulama iken, İslâm sonrasında bu durum dinî kurallarla sınırlandırılmış, tek eşlilik teşvik edilmiş, çok eşlilik ise belirli şartlara bağlanmıştır. Bu değişim, aile yapısında daha düzenli ve adalet esasına dayalı bir modelin oluşmasına katkı sağlamıştır.

Türk aile yapısı, İslâm öncesi ve sonrası dönemlerde özellikle hukukî çerçeve bakımından önemli farklılıklar göstermektedir. İslâm öncesinde töre, aile hayatını düzenleyen en temel normatif yapı iken, İslâm sonrasında bu işlevi şer'î hükümler üstlenmiştir. Nikâh, boşanma, miras ve velâyet gibi konular İslâm hukukunun ilkeleri çerçevesinde yeniden şekillendirilmiş ve aile yapısı daha kurumsal bir zemine oturtulmuştur.

İslâm öncesi ve sonrası dönemlerde Türk aile yapısında kadının konumu, önemli bir ayrışma alanı olarak öne çıkmaktadır. İslâm öncesinde kadın, üretim süreçlerinde ve toplumsal hayatta daha aktif roller üstlenmiş, hatta zaman zaman siyasî otoriteye katılmıştır. Ancak İslâm sonrasında kadın daha çok aile içi sorumluluklarla öne çıkmıştır. Bununla birlikte İslâm, kadına miras hakkı, evlilikte rızâ şartı ve hukukî statü kazandırarak toplumsal konumunu farklı bir boyuta taşımıştır.

İslâmiyet'in kabulü sonrasında, dinî ve ahlâkî eğitim hususunda Türk aile yapısında belirgin bir dönüşüm meydana gelmiştir. İslâm öncesinde dinî ve ahlâkî değerlerin aktarımı büyük ölçüde töre, gelenek ve destanlar üzerinden sağlanırken; İslâm sonrasında Kur'an, hadis ve İslâmî ilimler aracılığıyla aile çocuklarına dinî ve ahlâkî kimlik kazandırmıştır.

Son olarak, İslâmiyet'in kabulü sonrasında Türk aile yapısında toplumsal bağların niteliği belirgin bir biçimde değişime uğramıştır. İslâm öncesinde aile, daha çok oba ve boy düzeni üzerinden aidiyet geliştirmişken; İslâm sonrasında bu aidiyet ümmet bilinciyle genişlemiş, aile sadece boyun değil aynı zamanda İslâm toplumunun

bir parçası olarak görülmeye başlanmıştır. Böylece aile hem millî hem de dinî kimliğin şekillendiği bir kurum haline gelmiştir.

Tablo 1: İslâm Öncesi ve Sonrasında Türk Aile Yapısının Karşılaştırılması

Tema	İslâm Öncesi	İslâm Sonrası
Temel Yapı	Aile, <i>oğuş</i> olarak adlandırılmış hem çekirdek hem de geniş aileyi kapsayan temel bir sosyal yapıdır.	Aile, İslâmî kurallar çerçevesinde şekillenmiş; nikâh, miras ve sorumluluklar dinî esaslara bağlanmıştır.
Toplumsal işlev	Aile, yalnızca biyolojik bir birlik olmanın ötesinde, ekonomik, kültürel ve askerî işlevleri olan bir kurumdur.	Aile, toplumsal yapının en temel unsurlarından biri olarak dinî ve ahlâkî değerlerin öğretildiği ilk eğitim kurumu olarak işlev görmüştür.
Dinî yapı	Şamanizm ve Gök Tanrı inancı etkili olmuş; dini ritüellerin büyük bir kısmı aile içinde yerine getirilmiştir.	İslâmiyet'in kabulüyle birlikte ibadetler ve dini uygulamalar hem aile içinde hem de sosyal ortamlarda yerine getirilmiştir.
Hukukî Çerçeve	Türk aile yapısı ve sosyal ilişkiler, büyük ölçüde geleneksel töreler ve göçebe yaşamın gereklilikleri doğrultusunda şekillenmiştir.	Nikâh, miras, velâyet ve boşanma gibi temel aile hukukuna ilişkin meseleler şer'î hükümler doğrultusunda yeniden düzenlenmiştir.
Kadının Konumu	Kadın, daima saygın bir konuma sahip olmuş; özellikle çocukların eğitimi ve ev içi düzenin sağlanmasında belirleyici bir rol üstlenmiştir.	Kadın, İslâmî değerler doğrultusunda hem annelik hem de eşlik rolüyle ön plana çıkmış çocukların eğitimi ve ahlâkî değerlerin aktarımında belirleyici olmuştur.
Eğitim	Toplumsal değerler, gelenekler ve töreler, sözlü kültür aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarılmıştır.	Eğitim faaliyetleri, Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in sünneti merkezinde şekillenmiş; çocukların dinî ve ahlâkî gelişimi bu temel referanslar doğrultusunda yönlendirilmiştir.
Toplumsal Bağ	Akrabalık bağları güçlü bir yapıya sahip olmuş; toplumsal yapılanmanın temelini oba ve boy esasına dayalı düzen oluşturmuştur.	Toplumsal yapının temelinde ümmet bilinci ön plana çıkmış ve bireyler arasındaki aidiyet duygusu dinî kimlik etrafında şekillenmiştir.

Dayanışma	Aile bireyleri arasında güçlü bir dayanışma ve karşılıklı sorumluluk anlayışı hâkim olmuştur.	Aile içi dayanışma İslâmî kardeşlik ve sorumluluk bilinciyle pekiştirilmiştir.
-----------	---	--

SONUÇ

Türk-İslâm kültüründe aile kurumu, tarihsel gelişim sürecinde İslâmî değerler ile Türk töresine dayanan toplumsal kuralların etkileşimiyle şekillenmiştir. İslâm dininin aileye verdiği önem ve aile kurumuna sunduğu hukukî çerçeve, Türklerin toplumsal yapısıyla bütünleşerek aile kurumunu hem birey hem de toplum düzeyinde koruyucu, eğitici ve dengeleyici bir yapı haline getirmiştir.

Tarihsel veriler Türk aile yapısının geçmişten günümüze temel değerlerini koruduğunu, ancak toplumsal, kültürel ve ekonomik değişimlere bağlı olarak zamanla çeşitli dönüşümler geçirdiğini ortaya koymaktadır. Özellikle Türklerin İslâm dinini kabul etmeleriyle birlikte bu yapı, İslâm'ın öngördüğü ilkelerle yeniden düzenlenmiş; nikâh, miras, boşanma gibi alanlarda yeni kurallar benimsenmiştir. Ancak bu dönüşüm, kültürel sürekliliği kesintiye uğratmamış, aksine İslâmî değerler kültürel unsurlarla bütünleşerek güçlü bir yapı ortaya çıkarmıştır.

Toplumsal açıdan değerlendirildiğinde ise Türk-İslâm aile yapısı, bireyin sosyalleşmesini sağlayan temel kurum olarak işlev görmüş; dinî ve kültürel değerlerin aktarımı, toplumsal kuralların içselleştirilmesi ve kuşaklar arası kültürel sürekliliğin sağlanmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Özellikle toplumsal yapı içerisinde aile kurumu, bireyin hem dinî kimliğinin oluşumunda hem de toplumsal konumunun belirlenmesinde belirleyici olmuştur.

Günümüzde Türk aile yapısı, modernleşme süreçleri ve toplumsal dönüşümlere rağmen, aile bireyleri arasında büyük ölçüde sevgi, güven, dayanışma ve şefkat eksenli temel değerlerini koruyarak varlığını sürdürmektedir. Bu durum, Türk ailesinin sahip olduğu dinî, tarihî ve kültürel mirasla doğrudan ilişkilidir. Ailenin tarihsel kökenlere dayanan sağlam bir yapıya sahip olması, dinî değerlere ve aile içi ilişkilere verilen önemin kuşaklar boyu aktarılması, onun toplumsal yaşamda önemli bir konumda yer almasını sağlamıştır.

KAYNAKÇA

Aksoy, İlhan. "Toplumsal ve Siyasal Süreçte Türk Kadını. *Yasama Dergisi* 0-32 (2016), 7-20.

Aksoy, İlhan "Türklerde Aile ve Çocuk Eğitimi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4-16 (2011), 11-19.

Birekul, Mehmet- Yılmaz, Fatih Mehmet. *Peygamber Günlerinde Sosyal Hayat ve Aile*. Konya: Yediveren Yayınları, 2001.

- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *Sahîhu'l-Buhârî*, Thk., Mustafa Dîbu'l-Buğa, Dâru İbn Kesîr, Beyrût, 1993.
- Çandarlıoğlu, Gülçin. *Türk Destan Kahramanları*. İstanbul: And Yayınları, 1977.
- Derin, Serkan. "Göktürk Kitabelerinde Türk Dini İnancın İzleri". *Turkish Studies International Periodical For The Languages* 9/9 (Summer 2014), 465-474.
- Donuk, Abdülkadir. "Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türkler'de Âile". *Tarih Dergisi* 33 (1982), 147-168.
- Dönmez Süleyman-Şemseddin Koçak, "Kutadgu Bilig'de Çocuk Eğitimi", *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi* 6-12 (2018), s.145-192.
- Dursun, Aysun. "Dede Korkut Hikâyelerinde Halk Hukuku". *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 6/4 (2011), 107-122.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eşas Sicistanî Ezdî. *Sünenü Ebî Dâvûd (Hattâbî'nin Meâlimu's-Sünen Şerhi ile birlikte)*, Dâru'l-Hadîs, Beyrût, 1974.
- Ergin, Muharrem. *Oğuz Kağan Destanı*. Ankara: Hülbe Basım ve Yayın Tic. A.Ş., 1988.
- Ergin, Muharrem. *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2013.
- Giddens, Anthony. *Sosyoloji*. çev. Cemal Güzel. Ankara: Ayraç Yayınları, 2000.
- Gökalp, Ziya. *Türkçülüğün Esasları*. haz. Mehmet Kaplan. İstanbul, Varlık Yayınları, 1968.
- Gökalp, Ziya. *Türk Medeniyet Tarihi*. İstanbul: Türk Kültürü Yayınları, 1974.
- Gömeç, Saadettin. *Türk Kültürünün Ana Hatları*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2006.
- Günay, Ünver-Güngör, Harun. *Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dini Tarihi*. Ankara: Berikan Yayınları, 2015.
- Güngör, Harun. "Eski Türklerde Din ve Düşünce". *Türkler Ansiklopedisi*. 3/261-282. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Haykır, Yavuz-Haykır, Handan. "Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Aile Yapısına Bir Bakış". *Türk Dünyası Araştırmaları* 117-230 (Eylül-Ekim 2017), 87-106.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Kazvinî. *Sünenü İbn Mâce*, Thk., Muhammed Fuad Abdulbâkî, Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabî, 1975.
- İnan, Abdülkadir. *Makaleler ve İncelemeler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987.
- İnan, Abdülkadir. "Türk Etnolojisini İlgilendiren Birkaç Terim-Kelime Üzerine". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 4 (1956), 179-195.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken, 2011.
- Kaşgarlı Mahmut. *Divanü Lugati't-Türk*, çev. Besim Atalay. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1985.
- Keleş, Bahattin. "Talas Savaşı'nın Türklerin İslamiyet'i Kabul Etmelerindeki Yeri ve Önemi". *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 115-225 (Aralık 2016), 83-96.
- Kınalızade Ali Çelebi. *Ahlâk-ı Alâî*. çev. Murat Demirkol. Ankara: Fecr Yayınları, 2016.

- Koppers, Wilhelm. "İlk Türklük ve İlk İndo-Germenlik". *BELLETEN* 5/20 (Ekim 1941), 439-480.
- Köksel, Behiye. "Orhon Yazıtları'nda Kadın". *e-Journal of New World Sciences Academy* 6/2 (2011), 332-341.
- Kurat, Akdes Nimet. *Peçenek Tarihi*. İstanbul: Devlet Basımevi, 1937.
- Müslim, Haccâc b., *Sahîhu Müslim*, Thk., Muhammed Fuad Abdulbaki, Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, Beyrût.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Alevi ve Bektâşi İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Bektâşi Menakıbnamelerinde İslam Öncesi inanç Motifleri*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1983.
- Onay, İbrahim. "Eski Türk Toplumunda Aile Düzeni ve Bunun Dini, Siyasi Hayata Yansımaları". *The Journal of Academic Social Science Studies* 5-6 (2012), 347-357.
- Ögel, Bahattin. *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2001.
- Özdemir, Rifat. "Tokat'ta Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1771-1810)". *BELLETEN* 54/211 (Aralık 1990), 993-1052.
- Öztürk, Murat. "İslamiyetten Önce Türklerde Aile ve Kutadgu Bilig'de Türk Ailesi", *Prof. Dr. Abdulkadir Yuvalı Armağanı*. Kayseri: Kardeşler Ofset, 2015.
- Pamir, Aybars. "Orta-Asya Türk Hukukunda Töre kavramı". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 58/2(2009), 359-375.
- Sarıçam, İbrahim. "Nihâvend". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/98-99. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Savcı, Kemal. *Türk Kadını*. Ankara: Cihan Matbaası, 1973.
- Sayın, Önal. *Aile Sosyolojisi*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları, 1990.
- Sevinç, Necdet. *Türklerde Kadın ve Aile*. İstanbul: Mim Kitabevi, 2000.
- Şahin, Halil İbrahim. "Türk Destanlarındaki Aile Algısı Üzerine Bir Değerlendirme". *Karadeniz Araştırmaları Dergisi* 33 (Bahar 2012), 117-138.
- Togan, Zeki Velidî. *Oğuz Destanı Resîdeddin Oğuznâmesi Tercüme ve Tahlili*. İstanbul: Enderun Yayınları, 1982.
- Turan, Şerafettin. *Türk Kültür Tarihi*. Ankara: Bilgi Yayınları, 1994.
- Türköne, Mualla. *Eski Türk Toplumunda Cinsiyet Kültürü*. Ankara: Ark Yayınları, 1995.
- Yiğittir, Süleyman. "Türk Destanlarının Değer Odaklı Analizi", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 9/5, (2014), 2125-2140.
- Yusuf Has Hacib. *Kutadgu Bilig*. çev. Reşid Rahmeti Arat. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2005.
- Yuvalı, Abdülkadir-Demirci, Hikmet. *Türk Dünyası'nın Ortak Kültür Tarihinde Aile ve Kadın*. İstanbul: Selenge Yayınları, 2021.